

A. Lukashenko, PhD in History, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

KING CHOSEN BY GOD AND ITS FUNCTION IN THE IDEOLOGICAL DEBATES OF THE RUSSIAN STATE (LATE XV-XVI CENTURIES)

The article reveals preconditions of formation of the state-concept "Moscow the Third Rome", and complete the analysis of works of Russian humanists on subject of location and meaning of the sovereign in the execution of the messianic role of the state in the frame of concept "Moscow – the Third Rome." Established contribution in the development of humanist thought these personalities: F. Karpov, F. Kuritsyn, I. Groznyj, A. Kurbskyj, I. Peresvetov. Also established that humanists view was based on the principles of justice, order, which a person who rules often was due used unpopular violent methods to achieve control, but not tyranny. Messianic functions of King reproduce personality of God, which was seen in the Russian state as fair and penalty function. Established common and different between the Institute of emperor power in the Byzantine Empire and the Institute of emperor power in the territory of the Moscow State. On the territory of the Byzantine emperor figure never was infallible, only idolize the position, and only the activities of the person who rules was criticized. Self-will of the Emperor can not be expected also because of the Roman legal tradition, which became the basement of the Christian state. On the territory of the Russian government approved the same messianic understanding of the power of the sovereign, who actually became infallible and he rules discretion. In this article used several methods of research, exactly historical and chronological, retrospective, comparative method and method of analysis and synthesis.

Keywords: ideological debate, Russian humanism, "Moscow, the third Rome" sacred type of government, messianism.

УДК 94(477)(092):351.746.1

<https://doi.org/10.17721/1728-2640.2017.133.2.11>

І. Лябах, співробітник
Галузевого державного архіву Служби безпеки України,
Р. Марценюк, докторант
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ЗРУЙНОВАНИЙ ШЛЮБ: НЕВІДОМІ СТОРІНКИ З БІОГРАФІЙ ЮРІЯ КОСАЧА ТА ВІРИ ФРАНКО

У статті на основі нещодавно віднайдених документів Галузевого державного архіву Служби безпеки України досліджено невідомий дотепер факт знайомства та наміру пов'язати своє життя між Юрієм Косачем – племінником Лесі Українки, та Вірою Франко – онукою Івана Франка. Разом з цим проаналізовано життєпис Юрія Косача – видатного письменника та митця, сповненого щирою любов'ю до України, якого доля змусила жити далеко від Батьківщини. Зібрано та узагальнено доступні біографічні відомості про долю Віри Франко, яка була ув'язнена та утримувалася спочатку у нацистському таборі Равенсбрюк, а потім у радянському Воркутлазі.

Також у статті проаналізовано наявні документальні матеріали стосовно обставин смерті сина Івана Франка та батька Віри Франко – видатного громадського діяча Західної України Петра Франка.

Ключові слова: Юрій Косач, Віра Франко, КДБ, політв'язень, Равенсбрюк, Воркутлаг, репресії, Петро Франко.

XIX століття в історії України вважають століттям більш-менш спокійним на політичні події. Та насправді це не так, бо саме воно дало українцям тих, які повноправно стануть пророками Вітчизни і з іменами яких політично поневолене українство стане до національної боротьби. Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка – вони приходили у світ один за одним і настійливо домагалися нових свобод і прав для свого народу. І ось уже сьогодні ми святкуємо їхні столітні ювілеї. Це завжди спонукає до нових дослідницьких звернень і історія мовби ненароком дістає з таємних сховків невідомі раніше факти.

Увага дослідників завжди була прикута до двох постатей, які відіграли важливу роль в боротьбі українців за свою державну незалежність, можливість самовизначення, плекання своїх культурних надбань. Мова йтиме про Івана Франка та Лесю Українку. Саме вони, розділені імперськими кордонами, майже одночасно несли "світло правди", запалене Тарасом Шевченком, для своїх українців. Іван Франко навіть зробив більше – своїм шлюбом з киянкою Ольгою Хоружинською він намагався поєднати розділену Україну. Про одруження Іван Франко радився у листах з матір'ю Лесі Українки Оленою Пчілкою – своїм добрим другом, і вона охарактеризувала Ольгу найтеплішими словами і з радістю приймала у гостях молоду родину [21, с. 60].

Менше ніж за 90 років історія повториться. У сімдесятих роках минулого століття будуть намагатись об'єднати себе шлюбом розділені не меншими кордонами онука Івана Франка – Віра Франко (громадянка СРСР) та племінник Лесі Українки Юрій Косач (громадянин США). Ця подія, як врешті і самі постаті Віри Франко та Юрія Косача, незаслужено позбавлені від-

повідної дослідницької уваги і залишилися майже забутими в тіні своїх видатних предків.

Дослідники біографії та творчості Юрія Косача [1, 9, 10, 11, 14, 15, 16] погоджуються, що він був надзвичайно талановитою людиною, вільно володів кількома іноземними мовами. Все життя він вміло працював у різних жанрах і залишив велику творчу спадщину, щиро любив Україну, але вимушений був прожити основну частину свого життя за її межами. Однак, деякі періоди його життя, особливо за кордоном, і досі викликають багато запитань.

Натомість немає праць, присвячених онуці І. Франка – Вірі Франко, лише скупі відомості, які можна віднайти у загальних франкознавчих біографічних нарисах [2, 6, 8]. Тому її біографія ще досі залишається повною білих плям. Єдиним джерелом життєпису Віри Франко є її власні спогади [13], датовані 1993 роком, та біографічні матеріали кримінальної справи, що зберігаються в архіві Управління СБ України у Львівській області. Незважаючи на цінність вказаних джерел, вони досить обмежені у часі та охоплюють, здебільшого, період перебування Віри Франко у нацистських та радянських таборах і зовсім не відображають її пізнішу життєву драматургію.

Однак, віднайдені нещодавно документи, що зберігаються в Галузевому державному архіві Служби безпеки України (далі ГДА СБУ), стали підставою вказаної наукової розвідки [5]. Мова йтиме про майже детективну історію за участі органів КДБ, що виникла довкола спроби шлюбу Юрія Косача та Віри Франко у 1972 році. Та спочатку звернемося до життєписів Юрія Косача та Віри Франко, що передують досліджуваному нами факту у їхніх біографіях.

Отже, Юрій (Георгій) Миколайович Косач народився 5 грудня 1908 року у селі Колодяжне Ковельського рай-

ону Волинської області у родині Миколи Косача, молодшого брата Лесі Українки, та Наталії Дробіш. З 1918 року юнак навчався в українській Львівській академічній гімназії, по закінченні якої у 1927 році вступив на юридичний факультет Варшавського університету. Навчаючись в університеті виявив себе активним учасником низки українських громадських організацій, серед яких мистецьке товариство "Танк", студентська організація "Партія українських державних націоналістів". Саме у Варшаві Юрій Косач почав багато писати і друкуватись. Його перші твори виходили у луцькому часописі "Українська громада". З 1928 року активно співпрацював з львівським часописом "Літературно-науковий вістник", а з середини 1929 року – місячником "Нові шляхи". На початку 1931 року з'явилась і перша збірка оповідань "Чорна пані", яка мала успіх серед тогочасних читачів і користується популярністю до сьогодні.

У цей же час Юрій Косач, незважаючи на навчання у Варшаві, брав активну участь у національно-громадському житті і свого рідного краю Волині. У вересні 1930 року він організував у Ковелі перший осередок ОУН, так звану "п'ятірку", був провідником Ковельського повітового проводу ОУН, членом правління повітового товариства "Чорноморець", здобув членство в культурно-освітньому товаристві "Основа", розробив "План розбудови національного руху на Волині" [15].

Внаслідок такої активної націоналістичної діяльності 12 лютого 1931 року у Варшаві Юрія Косача разом з однодумцями було заарештовано польською поліцією і звинувачено в антидержавних діях. Наступних вісім з половиною місяців він утримувався у варшавській в'язниці, аж поки після клопотань рідних його не було звільнено під заставу.

Після отримання слідством нової інформації, 4 лютого 1932 року Юрій Косач був повторно заарештований та направлений до Луцької тюрми. Рішенням Луцького окружного суду за звинувачення в організації у Ковелі нелегального "Культурного товариства", яке мало на меті виховання української молоді в національному дусі, Юрій Косач отримав рік ув'язнення. Оскільки половину терміну було зараховано як перебування під слідством (на той момент він відсидів уже близько півтора роки), а ще шість місяців підпадало під амністію, тому ще у залі суду Юрія Косача одразу ж звільнили.

Проте невдовзі справу було передано до Люблінського апеляційного суду, і, після перегляду, у середині квітня 1933 року було винесено новий вирок. Юрій Косач був засуджений до позбавлення волі на чотири роки і позбавлення прав на п'ять років.

Дізнавшись про новий судовий вирок, Юрій Косач терміново виїхав з Ковеля і 1 травня 1933 року нелегально перетнув кордон Польщі з Чехословаччиною. Так почалося емігрантське життя Юрія Косача. Спочатку він оселився у Празі, де вдалося знайти місце в історичному архіві та вступити до Карлового університету щоб вивчати архітектуру. Та вже невдовзі він кинув навчання та працю і перебрався до Франції. Відвідував лекції у Сорбонні, та, аби прохарчуватися, не гребував робітничими підзаробітками. Незважаючи на важке емігрантське життя, Юрій Косач не полишав літературної діяльності і з 1933 року активно співпрацював з діаспорними та західноукраїнськими виданнями. У 1935 році йому навіть було присуджено другу премію львівського Товариства письменників і журналістів імені Івана Франка (премія ТОПІЖ). За кілька років це ж товариство присудило йому і першу премію за його перший драматичний твір – п'єсу-комедію "Кирка з Льолею" [14, с. 39]. Це була остання вручена премія, оскільки у 1939 році товариство було ліквідоване.

З початком Другої світової війни Юрій Косач перебрався до Берліна, де співпрацював з німецькомовними виданнями та українським журналом "Нація в поході", який позиціонував себе як "незалежний, понадпартійний, загальноукраїнський двотижневик, присвячений справам політики, громадського життя й культури". У 1942–1943 роках входив до його редакторської колегії. У журнальних статтях Юрій Косач був непримиренним ворогом політичної експансії Польщі і відверто критикував національну політику СРСР [18].

Уже у ході війни, у 1943 році, після 10 років еміграції, Юрій Косач повернувся до України, у Львів. У 1943–1944 роках він працював у редакції газети "Львівські вісті", яка виходила у вигляді щоденника для дистрикту "Галичина" за підтримки Українського видавництва часописів та журналів.

Однак у 1944 році, з наближенням радянських військ, Юрій Косач переїхав до Кракова, де був заарештований кримінальною поліцією і відправлений у німецький концентраційний табір, з якого звільнений наприкінці війни. Отримавши свободу, письменник кілька місяців жив в Австрії, потім у Західній Німеччині, які перебували в американській зоні окупації. Там же, восени 1945 року, у таборі для переміщених осіб у м. Фюрт, недалеко від Нюрнберга, за ініціативою Комітету українських письменників, серед яких був і Юрій Косач, було утворено об'єднання українських письменників на еміграції під назвою "Мистецький український рух" (МУР). Пізніше, 21–22 грудня 1945 року в Ашаффенбурзі, Німеччина, відбувся перший з'їзд організації. Юрій Косач як член правління організації неодноразово головував на засіданнях, виступав із доповідями, літературно-критичними оглядами. У цей час письменника багато друкували. Після розформування таборів для переміщених осіб письменники розіхались і організація розпалася [15].

У 1949 році Юрій Косач переїхав до США. Він мешкав у Нью-Йорку, працював будівельником, де виявив себе здібним малярем та графіком, але не кидав і літературну діяльність. Талановитий прозаїк активно працював у діаспорній періодиці: газетах "Громадський Голос", "Українські вісті", "Українське життя" та інших виданнях. З 1959 по 1963 роки був редактором журналу "За синім океаном". Окрім численних публікацій у періодиці, окремих видань у США в Юрія Косача вийшло небагато. У цей час стався і перелом у світогляді Юрія Косача: він відвернувся від націоналістичних ідей, які особисто захищав і відстоював протягом попередніх десятиріч і які плекав весь його рід, та почав поширювати ідеї комунізму. У 1962 році вийшла в світ його книга нарисів "Від феодалізму до неофашизму", у якій автор широко критикував націоналістичні та проєвропейські погляди і пропагував радянське філософське ідеї [1, с. 363]. З середини 1960-х років твори Юрія Косача почали друкувати в радянській Україні в журналах "Вітчизна", "Всесвіт", "Дніпро", "Жовтень", з друку вийшли книги. Через критику українського націоналізму та діяльності керівників української еміграції колишні соратники відвернулись від нього.

Юрія Косача почали активно запрошувати до СРСР. Перший раз письменник приїхав до України у 1964 році з нагоди 150-ї річниці від дня народження Т.Г.Шевченка. Відтоді і до середини 1980-х років на запрошення радянської влади Юрій Косач відвідував Батьківщину близько десяти разів. У поїздах по Україні письменника супроводжували переодягнені агенти КДБ, людей, з якими спілкувався Юрій Косач, заздалегідь інструктували. У 1971 році він в чергове прибув до УРСР. Того року радянська Україна святкувала 100-річчя народження Лесі Українки [16, с. 59]. Далекий гість з Америки, який сповідував комуністичні ідеї, був дуже

вигідним у пропагуванні ідеалів соціалістичного будівництва. Ймовірно, що саме під час ювілейних святкувань своєї тітки Юрій Косач познайомився з Вірою Франко. Бо вже наступного року він у складі туристичної групи знову приїздив до України, та того разу вже щоб одружитися з онукою І. Франка.

Віра Франко народилась у сім'ї Петра та Ольги (Білевич) Франків 31 січня 1923 року у с. Полонична Кам'янка-Струмилівського повіту Тернопільського воєводства (тепер – Кам'янка-Бузький район Львівської області) [3, арк. 32]. З 1928 до 1931 років з батьками та молодшою сестрою Іванною мешкала у Львові, де навчалась у школі. У 1931 році родина виїхала до УРСР у Харків, де Петро Франко проводив науково-дослідницьку роботу в Інституті прикладної хімії та читав лекції. За відмову прийняти радянське громадянство Петро Франко був змушений терміново виїхати з Харкова і у 1936 році повернувся з родиною до Львова. У 1939 році Віра Франко закінчила 6 класів гімназії, працювала секретарем-друкаркою у свого батька та вступила до Львівського медичного інституту.

З радянською окупацією Західної України восени 1939 року Петра Франка було "обрано" депутатом Народних зборів для підписання акту "возз'єднання" Західної України з Радянською Україною та депутатом Верховної ради УРСР. У жовтні 1940 року у родинному будинку Франків було відкрито літературно-меморіальний музей Івана Франка, директором якого і призначили Петра Франка.

У рамках підготовки до чергового ювілею великого Каменяря у травні 1940 року Віра Франко як співробітниця цього музею виїхала у відрядження до Відня. Молода дівчина мала віднайти листування Івана Франка з редакцією газети "Die Zeit", за що пізніше була безпідставно звинувачена у шпигунстві на користь Радянського Союзу [7, с. 244]. Там упродовж десяти місяців вона працювала над збором матеріалів і вивчала науково-трудову діяльність І.Франка у Віденській національній бібліотеці. У вільний час проходила медичні курси при університетській клініці [3, арк. 27] (за іншими відомостями вступила на медичний факультет Віденського університету та працювала у клініці швидкої допомоги [3, арк. 95]). Мешкала Віра у сестри свого батька Ключко Анни Іванівни, яка була дружиною активного українського націоналіста, члена Українського націоналістичного об'єднання Ключка Петра Миколайовича. У березні 1941 року Віра повернулась до Львова та продовжила навчання у медичному інституті.

З початком німецько-радянської війни та наближенням німецьких військ до Львова почалась евакуація радянського керівництва. Уже під час допитів Віра Франко згадувала, що 27 червня 1941 року її батькові зателефонував секретар львівського обкому партії і поінформував про евакуацію. Вся родина була готова до від'їзду, але у машині виявилось лише одне вільне місце – для Петра Франка. Членам родини пообіцяли направити транспорт пізніше, але їх так і не забрали. Далі Віра свідчила, що наступного дня батько зателефонував і повідомив, що перебуває у Києві. А за кілька днів Львів уже зайняли німецькі війська і родина не змогла залишити місто. Що в подальшому сталося з батьком Віра не знала. Лише у 1955 році матір, Ольгу Франко, викликали до Львівського обкому партії і повідомили, що Петро Франко "загинув між Києвом та Харковом при наступі радянських військ на Київ, начебто під час бомбардування з повітря" [4, арк. 14].

Однак, у висновку слідчого слідуправління КДБ при РМ УРСР, що міститься у справі Віри Франко, зазначається: "...в оперативних матеріалах КДБ при РМ УРСР є дані про те, що батько Франко Віри Петрівни – Франко Петро Іванович у 1941 році у зв'язку з воєнною ситуаці-

єю за рішенням НКВС УРСР був засуджений до розстрілу, однак жодних офіційних матеріалів, на основі яких було винесено вирок Франку П.І., в архівах КДБ і МВС не розшукано" [4, арк. 70]. Віднайдена шифротелеграма з Києва до НКДБ СРСР (вхідний № 11569) від 6 липня 1941 року засвідчила, що Петро Франко був заарештований органами НКДБ УРСР за наказом М. Хрущова та утримувався у Києві. Через побоювання, що евакуація може бути ускладненою, ув'язненого пропонувалось розстріляти, з чим, відповідно до резолюцій на документі, погодились адресати [17].

Через кілька місяців після вступу німецьких військ до Львова Віра Франко потрапила до Гестапо. Щоправда, уже пізніше, вона плуталась у свідченнях, коли саме це сталося – 9 вересня чи 9 жовтня 1941 року [3, арк. 16, 30]. Після року катувань і утримання в одиночній камері у "Тюрмі на Лонцького" вона визнала себе винною "у проведенні розвідувальної діяльності на користь радянських органів державної безпеки" [4, арк. 17]. У грудні 1943 році була вивезена до жіночого концтабору у Равенсбрюку, де працювала на земляних роботах. На в'язничній роботі значився номер 34297, червоний трикутник на її одязі означав "засудження за політичні злочини", а латинська літера "Р" позначала національність – польська. Через три місяці Віру Франко вивезли до концтабору у м. Сватава (нім. Zwodau (Цводау), Чехословаччина, де вона працювала чотири місяці на будівництві бараків табору, а потім на заводі "Сіменс" [3, арк. 64]. Перебуваючи у таборах навмисно "збільшила" свій вік, змінивши дату народження на 1920 рік, аби не потрапити до експериментального табору, де над ув'язненими проводили досліди (осіб 1920 року народження та старших до табору не брали) [3, арк. 32]. Тим не менш, на тілі Віри Франко від привитих у таборах бактерій до кінця життя залишилися шрами.

У німецьких концтаборах Віра Франко познайомилась з багатьма відомими жінками: Женевьевою де Голль-Антоніоз (учасниця французького руху опору, племінниця Шарля де Голля), яку згадуючи, називала Жеруев Перванш де Голль, Густою Фучіковою (дружиною активіста чехословацької компартії Юліуса Фучіка), Розою Тельман (дружиною лідера німецьких комуністів), Янкою Мацієвською (польською письменницею та перекладачем) [13, с. 607]. Після звільнення американськими військами полонених табору 5 травня 1945 року деякий час перебувала у збірних таборах у Сватаві, потім на підконтрольній радянським військам території Чехословаччини, а 15 серпня 1945 року приїхала до Львова, долаючи шлях через Катовіце, Варшаву, де прожила місяць і працювала у "Польпресі", та Брест.

Трохи більше, ніж за півроку, 12 квітня 1946 року Віра Франко була заарештована радянською владою, тепер уже за підозрою у співпраці з німецькою розвідкою та у зв'язках з ОУН, і відправлена до в'язниці МДБ у Києві, що знаходилась по вул. Короленка, 33¹. По завершенню слідства справа була направлена до військового прокурора військ МВС Українського округу і 17 липня 1946 року він виніс постанову "Про припинення справи щодо звинувачення Франко В.П. у зв'язку з "не встановленням її практичної антирадянської діяльності" [3, арк. 129], тобто за відсутністю доказів.

Проте одразу ж поступив протест від МДБ УРСР і військовим прокурором військ МВС СРСР це рішення було відмінено і справа була направлена на дорозслідування. 11 січня 1947 року, після розгляду справи Особливою нарадою при МДБ СРСР, Віра Франко, яка на той час перебувала у внутрішній тюрмі МДБ УРСР,

¹ Тепер вул. Володимирська.

була засуджена за ст. 5-33 Кримінального кодексу УРСР "як соціально-небезпечний елемент" до ув'язнення на 5 років виправно-трудових таборів, рахуючи термін з 12 квітня 1946 р. [3, арк. 136]. Лише у 1959 році Президія Київського обласного суду дійде висновку, що інкримінована стаття не відповідала пред'явленому звинуваченню, а також не передбачала отриманий підсудною строк ув'язнення [4, арк. 78].

17 лютого 1947 року Віра Франко була етапована з в'язниці № 1 УМВС по Київській області (Лук'янівська тюрма) до Воркутлагу, де працювала на 2-й каторжній шахті. У далекій Воркуті Віра Франко знаходилась разом з Марією Тарнавською (донькою одного з очільників Українських січових стрільців Мирона Тарнавського), та Оленою Махно (донькою Нестора Махна). Відбулась там і зовсім несподівана зустріч зі старшою бараку табору Равенсбрюк, яку, як військовополонену німку, заслали до радянських таборів на 20 років. У Воркуті у Віри Франко народилася донька Надія.

Після звільнення 20 квітня 1951 року Віра Франко з донькою перебувала у засланні на поселенні в Усть-Кан Сухобузимського району Красноярського краю, аж поки 24 листопада 1953 року висновком МВС СРСР не була повністю звільнена. Ймовірно, що у цьому значно допоміг брат її батька, "стрийко", як його називала Віра – Тарас Франко. Він постійно передавав посилки з продуктами до Воркути та писав листи до різних інстанцій і до Сталіна з клопотанням про звільнення племінниці [13, с. 610].

Довгою і важкою була дорога додому, але Віра Франко щаслива поверталась до рідного Львова, де її чекала матір Ольга Франко. Вірі вдалося влаштуватися старшою медсестрою до Львівської обласної клінічної лікарні. Уже у Львові, у 1956 році, вона вийшла заміж за Сітницького Богдана Івановича², такого ж в'язня радянських таборів, який працював бухгалтером тієї ж лікарні. Та сімейне життя не вдалося, у 1968 року Віра та Богдан розлучилися.

Пізніше в інтерв'ю радіо "Свобода" донька Надія згадувала, що у 1956 році вона з матір'ю їздила до Нагуєвичів на 100-літній ювілей від дня народження І.Франка. "Мама завжди це місце любила, але жодного відношення до Нагуєвичів ніколи не мала. Що я могла тоді знати, мені було 7 років та й на засланні ми не дуже вихвалялись, що є родичами Франка" [19].

Певна лібералізація стосовно політичних репресій у часи "хрущовської відлиги" 1956-1959 рр. дозволила Вірі Франко 14 листопада 1959 року звернутися до КДБ при РМ УРСР про припинення кримінальної справи щодо неї та повної реабілітації. Врешті останнє і було виконане Президією Київського обласного суду. Однак, фотокартки зі справи Віра Франко змогла отримати лише у 1969 році.

² Богдан Іванович Сітницький народився 18 травня 1914 року у Львові в сім'ї професора Львівської академічної гімназії Івана Сітницького. Навчався у Академічній гімназії. У 1925 році вступив у Пласт, був гуртковим гуртка "Пугачі". Після заборони Пласту у 1930 році вступив у товариство Плай, до куреню "Чорноморець", належав до підпільного Пластового центру, займався журналістською діяльністю. У 1948 році заарештований та засуджений на 10 років за ст. 54 Кримінального кодексу за "антирадянську діяльність", покарання відбував на Далекому Сході. Після звільнення повернувся до Львова, працював бухгалтером у різних установах. У 1960-1980 рр. з братом та сестрою проводив виховні мандрівки молоді по Карпатах та Україні. З відновленням Пласту став членом львівського Осередку праці пластунів сеньйорів, поновив членство у курені "Чорноморці". Був обраний до складу Крайової пластової ради, був членом Крайової Булави Уряду пластового сеніорату, писарем, працював у Групі історії та музейництва Пласту "На сліді". Помер 29 січня 1997 року у Львові. Посмертно відзначений орденом св. Юрія у сріблі.

Про подальшу долю Віри Франко відомо небагато, якщо не сказати майже нічого.

І одна подія з її життя відкрилась зовсім нещодавно. Цій події керівництво КДБ при РМ УРСР присвятило дві доповідні записки на адресу керівництва ЦК КПУ [5, арк. 92-94; 310-311].

З агентурних повідомлень стало відомо, що 14 липня 1972 року у складі туристичної групи до України зі Сполучених Штатів Америки прибув Юрій Косач. Але він приїхав на Батьківщину зовсім не з туристичною метою, він планував укласти шлюб з Вірою Франко. Про це Віра та Юрій домовлялись у своїх листах, за допомогою яких вони підтримували спілкування будучи розділеними тисячами кілометрів.

Однак КДБ був проти цього шлюбу. Люструючи особисту кореспонденцію двох закоханих осіб, комітетчики вже давно знали про їхні наміри і, звісно, не могли допустити їх реалізації. Голова КДБ при РМ УРСР В. Федорчук викладаючи у доповідних записках першому секретарю ЦК КПУ В. Щербицькому свої припущення, зазначав: "виїхавши до США, В. Франко могла б виступати там з антирадянськими вигадками", або "у випадку одруження з Косачем та виїзду за кордон В.Франко, в силу невірноваженості характеру, схильності до авантюристичних вчинків, з метою наживи може бути використана закордонними націоналістичними колами на шкоду інтересам радянської держави" [5, арк. 94].

Таке занепокоєння потребувало негайних дій. Невідкладно були організовані та вжиті оперативні заходи, що виключали для Віри Франко та Юрія Косача можливість зареєструвати шлюб. З цієї метою були задіяні родичі Ю. Косача, через яких йому довели компрометуючі відомості про В.Франко: про її злочинне минуле та аморальну поведінку. На той час Віра Франко проходила за декількома кримінальними справами як посередниця у злочинах, пов'язаних зі спекуляцією квартирами, автомашинами та дефіцитними товарами. Двоюрідна сестра, Зіновія Франко, характеризувала Віру як "авантюристку, спекулянтку, яка здатна на будь-які неблагопристойні дії" [5, арк. 93]. Знаючи про це, родичі Ю. Косача були категорично проти цього шлюбу, але він заявляв, що "зможе перевиховати майбутню дружину" [5, арк. 94]. Однак, спецслужбі таки вдалося сформувати у Юрія Косача думку, що Віра Франко буде намагатись використати їх шлюб у своїх корисливих цілях.

Одночасно з цим "було організовано викрадення у В. Франко жіночої сумочки, в якій зберігалися її паспорт та листи Ю.Косача. У цих листах він висловлював готовність одружитися, і В.Франко, добре розуміючи ситуацію, мала намір використати ці листи для тиску на Ю. Косача у випадку, якщо він вагатиметься реєструвати шлюб" [5, арк. 310-311].

Врешті-решт, проведена спецоперація КДБ з розірвання спроби укладання шлюбу між Юрієм Косачем та Вірою Франко виявилася успішною. Очевидно, що після цього випадку усі стосунки між уже немолодими людьми були припинені. Хтозна, може це було авантюрою у їх житті, бо ж недарма саме так характеризували їх близькі їм люди. А може це було наслідком їх нелегкого життя? Війна, ув'язнення, табори, звинувачення...

28 липня 1972 року Юрій Косач покинув Київ, а 30 липня з Москви відлетів до США, про що голова КДБ при РМ УРСР В. Федорчук 4 серпня 1972 року відзвітував до ЦК КПУ В. Щербицькому.

З другої половини 1980-х років радянська влада втратила інтерес до Юрія Косача. Він жив самотньо у Нью-Йорку, біднував, зловживав алкоголем та мав проблеми зі здоров'ям. В останні роки життя його підтримував український меценат Мар'ян Коць, який видав

три останні романи письменника: "Сузір'я Лебедя" (1983), "Володарка Понтиди" (1987), "Чортівська скеля" (1988). Помер Юрій Косач 11 січня 1990 року в м. Пассейк, США.

Що ж до подальшого життя Віри Франко, то воно знову залишилось звичайним життям звичайної громадянки країни Рад. У 1987 році пішла у небуття її матір Ольга Франко, з якою вони жили увесь час після повернення із заслання. Уже із здобуттям Україною незалежності у 1992 році Віра Франко зверталась до Служби національної безпеки України за довідкою про арешт та засудження. Ймовірно, вона шукала власного визнання уже у своїй рідній країні. Та через чотири роки, 31 січня 1996 року відійшла у вічність і Віра Франко [6, с. 60]. Яким було її життя, чим було воно сповнене? Хто дасть відповіді на запитання, якими так рясніє її біографія? Можливо, це стане причиною для подальшого дослідження долі та життєписів дітей та онуків видатних постатей. Як би не видавалось дивним, але тягар величч, звалений на їхні плечі видатними родичами, може бути невиправдано важким. Мабуть про зовсім інше життя мріяли Віра Франко та Юрій Косач, яких доля так не обачно звела разом, і так брутально розвела назавжди.

Список використаних джерел:

1. Антонюк Я. Український визвольний рух у постатях керівників. Волинська та Брестська область (1930-1955 рр.) / Я. Антонюк // Літопис "УПА". – Торонто; Львів: Літопис УПА, 2014. – Т. 13. – С. 362-363.
2. Арсенич П. Діти й онуки Івана Франка : [біогр. довід.] / П. Арсенич // Західний кур'єр. – 2006. – № 38. – 31 серпня. – С. 20.
3. Галузевий державний архів Служби безпеки України, Львівська область, спр. П-8148, т.1, 139 арк.
4. Там само, спр. П-8148, т.2, 92 арк.
5. Галузевий державний архів Служби безпеки України, ф. 16, спр. 1166, арк. 92-94, 310-311.
6. Горак Р. Остання дорога Ольги Хоружинської / Р. Горак // Науковий вісник музею Івана Франка у Львові. – 2010. – № 9. – С. 57-61.
7. Горак Р. "Гостем у німців" (листи редакції журналу "Die Zeit" до Івана Франка) / Р. Горак, М. Василенко // Науковий вісник музею Івана Франка у Львові. – 2012. – № 11. – С. 241-402.
8. Горюк Г. Доля нащадків Франка / Г. Горюк // Гетьман. – 2010. – № 6 (35). – С. 3.
9. Гупало С. В огроми великих розчарувань: Юрій Косач, якого не знаємо / С. Гупало // День. – 2004. – №231 – 17 грудня. – С. 8.
10. Гупало С. Кінець Ковельського підпілля / С. Гупало // Дзеркало тижня. Україна. – 2002. – № 26.
11. Гупало С. Судьба Юрія Косача / С. Гупало // Зеркало недели. Україна. – 2000. – № 10. – С.11.
12. Дмитрук О. Постать Юрія Косача на шпальтах часопису "Неділя" / О. Дмитрук // Слово і Час. – 2009. – № 12. – С. 54-61.
13. Літопис нескореної України: документи, матеріали, спогади. Книга 1. – Львів. – Просвіта. – С. 607-610.
14. Романов С. "Портрет митця замолоду": штрихи до життєвого і творчого шляху Юрія Косача / С. Романов // Слово і Час. – 2009. – № 12. – С. 29-42.
15. Романов С. Ю. Косач / С. Романов // Літературна Україна. – 2012. – № 15 (5444). – С. 1, 12-13.
16. Романов С. Юрій Косач: життя і творчість на тлі епохи / С. Романов // Дивослово. – 2012. – № 1 (658). – С. 54-59.
17. Российский государственный архив социально-политической истории. – Ф. 558, Оп. 11, Д. 449, С. 101. [Електронна версія]. Режим

доступу: gistory.livejournal.com/281770.html. – Назва з екрану. – Дата звернення: 12.01.2017.

19. Семенко С. Публіцистичні виступи Юрія Косача на сторінках журналу "Нація в похід" [Електронний ресурс] / С. Семенко // Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Dtr_gn/2010_1-2/files/GN110_27.pdf. – Назва з екрану. – Дата звернення: 12.01.2017.

20. Терещук Г. Іван Франко діяв за принципом: із людьми і для людей – франкознавець [Електронний ресурс] / Г. Терещук // Радіо "Свобода". – 2016. – 28 серпня. – Режим доступу: www.radiosvoboda.org/a/27948702.html. – Назва з екрану. – Дата звернення: 12.01.2017.

21. Терещук Г. Святий вечір у родині Франків був сумний [Електронний ресурс] / Г. Терещук // Радіо "Свобода". – 2016. – 6 січня. – Режим доступу: www.radiosvoboda.org/a/1922308.html. – Назва з екрану. – Дата звернення: 12.01.2017.

22. Швець А. Прихильниця ваша від усього серця" (Ольга Франко та Олена Пчілка: життєтворча історія) / А. Швець // Українське літературознавство. – 2012. – № 76. – С. 60-80.

References:

1. ANTONIUK, Ya. (2014) *Ukrainskyi vyzvolnyi ruh u postatiakh kerivnykiv. Volynska ta Brestska oblast (1930-1955 rr.)*. Vol. 13. Litopys "UPA". Toronto: Lviv: Litopys UPA, pp. 362-363.
2. ARSENYCH P. (2006) Dity i onuky Ivana Franka: [biogr. dovid.]. *Zakhidnyi kur'ier*. 38, p. 20.
3. Arkhiv upravlinnia Sluzhby bezpeky Ukrainy u Lvivskii oblasti, sprava P-8148, tom 1, 139 ark.
4. Ibid, sprava P-8148, tom 2, 92 ark.
5. Haluzeyvi derzhavnyi arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy, fond 16, sprava 1166, arkush 92-94, 310-311.
6. HORAK R. (2010) Ostanntia doroha Olhy Khoruzhynskoi. *Naukovyi visnyk muzeiu Ivana Franka u Lvovi*. 9, pp. 57-61.
7. HORAK R., VASYLENKO M. (2012) "Hostem u nimsiv" (lysty redaktzii zhurnal "Die Zeit" do Ivana Franka). *Naukovyi visnyk muzeiu Ivana Franka u Lvovi*. 11, pp. 241-402.
8. HORIUK H. (2010) Dolia nashchadkiv Franka. *Hetman*. 6 (35), p. 3.
9. HUPALO S. (2004) V ohromi velykykh rozcharuvan: Yuriy Kosach, yakoho ne znaiemo. *Den*. 231, p. 8.
10. HUPALO S. (2002) Kinets Kovelskoho pidpillia. *Dzerkalo tyzhnia. Ukraina* [Online]. 26. Available from: http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/kinets_kovelskoho_pidpillia.html. [Accessed January 12, 2017].
11. HUPALO S. (2000) Sudba Yuryia Kosacha. *Zerkalo nedely. Ukraina*. 10, p. 11.
12. DMYTRUK O. (2009) Postat Yurii Kosacha na shpaltakh chasopysu "Nedilia". *Slovo i Chas*. 12, pp. 54-61.
13. *Litopys neskorenoї Ukrainy: dokumenty, materialy, spohady*. Vol. 1. Lviv: Prosvita, pp. 607-610.
14. ROMANOV S. (2009) "Portret mytsia zamoledu": shtrykhy do zhyttievoho i tvorchoho shliakhu Yurii Kosacha. *Slovo i Chas*. 12, pp. 29-42.
15. ROMANOV S. (2012) Yu.Kosach. *Literaturna Ukraina*. 15 (5444), pp. 1,12-13.
16. ROMANOV S. (2012) Yurii Kosach: zhyttia i tvorchist na tli epokhy. *Dyvoslovo*. 1 (658), pp. 54-59.
17. Rossiiskii gosudarstvennyi arhiv sotsialno-politicheskoi istorii. – F. 558. – Op. 11. – D. 449 – S. 101. Available from: gistory.livejournal.com/281770.html. [Accessed January 12, 2017].
18. SEMENKO S. Publitsystychni vystupy Yurii Kosacha na storinkakh zhurnal "Natsiia v pokhodi" [Online]. Available from: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Dtr_gn/2010_1-2/files/GN110_27.pdf. [Accessed January 12, 2017].
19. TERESHCHUK H. (2016) I.Franko diav za pryncypom: iz liudmy i dlia liudei – frankoznavets. *Radio "Svoboda"* [Online]. August 28. Available from: www.radiosvoboda.org/a/27948702.html. [Accessed January 12, 2017].
20. TERESHCHUK H. (2016) Sviatyi vechir u rodyni Frankiv buv sumnyi. *Radio "Svoboda"* [Online]. January 6. Available from: www.radiosvoboda.org/a/1922308.html. [Accessed January 12, 2017].
21. SHVETS A. (2012) "Prykhylnytsia vasha vid usoho sertsia" (Olha Franko ta Olena Pchilka: zhyttietvorcha istoriia). *Ukrainske literaturoznavstvo*. 76, pp. 60-80.

Надійшла до редколегії 27.02.17

I. Liabakh, Staff member

Branch State Archive of Security Service of Ukraine,
R. Martseniuk, post-doctoral degree candidate, Faculty of History,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

FAILED MARRIAGE: UNKNOWN SCENES OF V. FRANKO AND YU. KOSACH LIVES

The article deals with the unknown fact of acquaintance and planned marriage of Yuriy Kosach – Lesya Ukrainka's nephew, who lived in the USA, and Ivan Franko's granddaughter – Vira Franko, who lived in Soviet Ukraine. This information is described basing upon the revealed documents of the State Branch Archive of the Security Service of Ukraine.

The article examines as well the biography of Yuriy Kosach. He was a very talented person, left a wide heritage in literature of different genres, could speak different foreign languages, sincerely loved Ukraine, but had to live abroad for the most part of his life. His life is studied by researches, but some periods still contain blanks. The article also explores the life of Vira Franko. The young woman was imprisoned by Nazi regime and detained in Ravensbruck. After liberation by American troops and returning to the Soviet Union she was imprisoned for the second time – by the Ministry of State Security (MGB). She spent five years of detention in Vorkutlag and two years of forced settlement in Sybiriya. Only after that Vira Franko got possibility to return home and live with her family.

The article as well pays attention to the available data on the death of Vira Franko's father – Petro Franko. Being a well-known person in the Western Ukraine he was imprisoned and apparently killed by NKVD, but still no official documents proving his death are found.

Key words: Yuriy Kosach, Vira Franko, KGB, political prisoner, Ravensbruck, Vorkutlag, repression, Petro Franko.